

ESKİ ÖN ASYA HUKUKUNDA AĞAÇLARA VERİLEN ÖNEM
*THE IMPORTANCE ATTACHED TO TREES IN ANCIENT NEAR EAST
LAW*

Hasan Ali ŞAHİN

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Prof. Dr., Erciyes University, Faculty of Letters, Department of History

hasahin@erciyes.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7391-7598

Şerife KOÇYİĞİT

Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı
Ph.D. Candidate, Erciyes University, Institute of Social Sciences, Department of History

serifekocyigit04@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3301-8349

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
3/2, Eylül - September 2021 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi - Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **30.07.2021**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **08.09.2021**
Sayfa-Pages : **439 – 456.**

 : <http://dx.doi.org/10.33469/oannes.976411>

This article was checked by Viper or

Atıf – Citation: ŞAHİN, Hasan Ali – KOÇYİĞİT, Şerife, “Eski Ön Asya Hukukunda Ağaçlara Verilen Önem”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/2, Eylül 2021, ss. 439 – 456.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

3/2, Eylül - September 2021

439 – 456

Araştırma Makalesi / Research Article

ESKİ ÖN ASYA HUKUKUNDA AĞAÇLARA VERİLEN ÖNEM

THE IMPORTANCE ATTACHED TO TREES IN ANCIENT NEAR EAST LAW

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN – Şerife KOÇYİĞİT

Öz

Eski Ön Asya coğrafyasında yaşayan pek çok medeniyet ağaçlara sosyal, ekonomik, kültürel ve din alanlarında maddi ve manevi olarak her daim yer vermiş ve çeşitli anlamlar yüklemiştir. Yerleşik hayata geçişle beraber sosyal ve ekonomik hayat çerçevesinde Eski Ön Asya coğrafyasında yaşayan insanların başlıca geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olmuştur. Ağaçlar bölge insanların hem beslenme ihtiyaçlarında hem de barınma alanlarında kullanılmasından dolayı önem arz etmiştir. Özellikle tarımsal faaliyetlerde kullanılan meyve ağaçlarının ve çevrenin korunması için Mezopotamya ve Hitit medeniyetleri çeşitli yasa maddelerini meydana getirmişlerdir. Makale içerisinde Mezopotamya halklarından Sumer, Babil ve Asurlara ait olan kanunlar ile Anadolu coğrafyasında hüküm sürmüş Hititlerin ağaçlar ile alakalı yasa maddeleri incelenmiştir. Mezopotamya hukukunda Urukagina Reformu, Lipit-İstar Kanunları, Hammurabi Kanunları ve Orta Asur Kanunlarında ağaç ile alakalı yasa maddelerine yer verilmiştir. Hitit yasalarının ikinci bölümünü oluşturan "eğer bağlar" ifadesi ile başlayan kısımda ise ağaçlar ile ilgili yasa maddelerine değinilmiştir. Makale yöntem olarak

Abstract

Many civilizations living in the Ancient Near East geography have always given place to trees in social, economic, cultural and religious areas, both materially and spiritually, and attributed various meanings. With the transition to settled life, within the framework of social and economic life, the main livelihoods of the people living in the Ancient Near East geography were agriculture and animal husbandry. Trees have been important because they are used both for the nutritional needs of the people of the region and for sheltering areas. Mesopotamian and Hittite civilizations have created various laws for the protection of the environment and fruit trees used in agricultural activities. In the article, the laws belonging to the Sumerian, Babylonian and Assyrian peoples of Mesopotamia and the laws related to the trees of the Hittites who ruled in the Anatolian geography were examined. In Mesopotamian law, the Urukagina Reform, Lipid Ishtar Laws, Hammurabi Laws and Middle Assyrian Laws included the laws related to trees. The second part of the Hittite laws, starting with the phrase "if bonds", deals with the articles of law related to trees. The article has

“Mezopotamya’da ağaç” ve “Mezopotamya Kanunlarında ağaç”, “Hititlerde ağaç” ve “Hitit Kanununda ağaç” olmak üzere çeşitli alt başlıklara ayrılarak çalışılmıştır. Makalenin amacı Eski Ön Asya coğrafyasında Mezopotamya ve Hitit toplumlarında gerek halk tarafından gerekse yönetim tarafından ağaçlara verilen önem ve bunun hukuki maddelere yansımalarını incelemek ve hangi kanun maddelerinde ağaçlar ile alakalı ne gibi hususlara yer verildiğini tespit etmektir.

been studied as a method by dividing it into various sub-headings as "Tree in Mesopotamia" and "Tree in Mesopotamian Laws", "Tree in Hittites" and "Tree in Hittite Law". The aim of the article is to examine the importance given to trees by the people and by the administration in the Mesopotamian and Hittite societies in the Ancient Near East Asia and its reflection on the legal articles and to determine what kind of issues related to trees are included in which law articles.

Anahtar Kelimeler: Ağaç, Kanun, Mezopotamya, Hitit.

Keywords: Tree, Law, Mesopotamia, Hittite.

Extended Abstract

Trees have always been on earth since the existence of humanity and have always been an indispensable part of human life and have always preserved their importance both materially and spiritually. Many civilizations living in the Ancient Near East geography have always included trees in the social, economic, cultural and religious areas, both materially and spiritually. The Mesopotamia region in Ancient Near East includes the Tigris and Euphrates rivers, which are expressed as between two rivers, and it is known that the people's main livelihood is from these rivers. The effects of the Euphrates and Tigris rivers on people in many areas of economy, trade, transportation and social are also reflected in the resources. The Euphrates and Tigris rivers have contributed to the formation of new agricultural and wooded areas by providing the necessary water source for agriculture. Mesopotamia is used for the area that includes the Euphrates and Tigris rivers and means between two rivers, surrounded by the Taurus Mountains in the north, the Persian Gulf in the south, the Zagros Mountains in the east and the Syrian Desert in the west. The people of the region made their living mainly from agriculture and animal husbandry. Therefore, the importance given to agricultural lands and animals is quite high. One of the elements that come to mind when it comes to agriculture has been trees. The date palm is the tree species that grows the most in Mesopotamia and contributes the most to its economy. Relatively less visible trees than the date palm were pomegranate, fig, apple, and vine trees. Among the trees that grow in the river valleys are willow, poplar and tamarisk trees. Cedar wood was primarily preferred for timber repair. However, since the cedar tree was not very common in Mesopotamia, it was imported from other regions. In Mesopotamia, besides the interregional trade, the laws related to agricultural areas and trees are included in the laws, since people make their living from agriculture and animal husbandry activities. Sumerian, Babylonian and Assyrian civilizations from Mesopotamia were among the first societies to work in legal terms. The purpose of the laws is to prevent damage to trees and products obtained from trees. Urukagina Reform, Lipit Ishtar Laws, Hammurabi Laws and Middle Assyrian Laws were included and the articles of law related to wood were also explained. From the statements in the Mesopotamian law articles, we can have

information about what kind and amount of punishment will be imposed in case of damage to trees, the responsibilities of gardeners who are in planting and planting duties, and the rights and responsibilities of tree owners. The tree not only remained as a material element used in agriculture and social life, but also had an important place in the arts and literature of many civilizations such as Sumerian, Babylon, and Assyria with its paintings, motifs and images.

The Hittites, who were present in Central Anatolia in second millenium B.C. continued their lives in the capital city of Çorum Hattusha. Hittites are known as the local people of Anatolia. The Hittite people mostly made their living from agricultural activities on the land. The Hittites, who were an agricultural society, took their agricultural lands under protection with laws. In these agricultural lands, the amount given to fruit trees is quite high. They have based their economic power largely on agricultural activities by making the agricultural factor an important discipline in the state system since the beginning of the year. Thanks to the edicts, letters, mythological stories and songs, magic texts and economic documents among the Hittite tablets, we get information about the names of trees. The Hittites did not dominate a geography like in Mesopotamia. Anatolia had a continental climate feature surrounded by high mountains. The source of income of the Hittite state was agriculture and animal husbandry. Therefore, fruit and vegetable gardens and wooded areas were very important for the Hittite economy. Since the Hittite geography did not have the resources suitable for irrigated agriculture at that time, it was mostly interested in horticulture and viticulture. Grape and apple trees took the first two places among the fruit trees benefited by the Hittite society. Since the economic structure of the Hittites, one of the ancient Anatolian peoples, was formed by vineyard and garden agriculture, the importance given to fruit trees was high and laws were created in Hittite laws to prevent crimes related to fruit growing and viticulture. The Hittite Law consists of two large series of tablets. Half of these laws, consisting of approximately 200 articles, begin with the phrase "if a man" and the other half with the phrase "if bond". In the section starting with the phrase "if vineyard", heavy fines were demanded for damage to fruit trees. Some legal provisions have been adapted for the cultivation and protection of not only fruit trees but also other trees. Hittite law is similar to Sumerian, Babylonian, Assyrian and Torah law. A social order was established through laws in the Hittite geography, with Boğazköy-Hattuşaş being the center in the millennium. Information about the economic structure was obtained through Hittite laws. It has been determined that the prominent elements in the Hittite economic life were agriculture, fruit growing, animal husbandry, handicraft and mining. Laws for the protection of vineyards, fruit trees and field agriculture among the properties that were not transferred took their place in the Hittite laws. Hittite law articles aimed to protect the social order of the Hittite society.

Among the sources from which we will learn about Mesopotamian law, the work titled "Sumerian, Babylonian, Assyrian Laws and Ammi-Şaduqa Edict" published by Mebrure Tosun and Kadriye Yalvaç is important. In the work, Urukagina Reform, Lipid Ishtar Laws, Hammurabi Laws and Middle Assyrian Laws are included and the laws related to the tree are also explained.

Among the modern sources we have used in the section about the Hittites in the article, Fiorella Imparati's work named "Hittite laws" and Hayri Ertem's "Flora of Hittite Period Anatolian according to Boğazköy texts" are among the important sources.

The aim of the study is to examine the importance given to trees by both the people and the administration in the Mesopotamian and Hittite societies in the Ancient Near East Asia, and its reflection on the legal articles, and to determine what matters related to trees are included in which law articles.

Giriş

İnsan yeryüzü üzerinde önce konargöçer bir hayat sürmüş ardından Neolitik Çağ olarak adlandırdığımız MÖ 10.000'ler civarında yerleşik hayata geçmiştir. Bununla birlikte insan yaşadığı çevrenin önemli bir parçası haline gelmiş ve bölgenin nehir göl, ağaç, toprak gibi coğrafi imkânlarından yararlanmaya başlamıştır. Çiçeği, yaprakları dalları ile ağaç, tarihi çağlardan beri insan hayatında önemli bir parçadır. Ağaç sadece maddi bir unsur olarak yer almamış aynı zamanda çeşitli eski kavim ve semavi dinlerde manevi bir unsur olarak yer etmiştir. “İlahi Nizam” olarak bilinen Sumerlerin “ME” adını verdiği düzende hiyerarşik şekilde Tanrılar-İnsanlar-Hayvanlar-Bitkiler yer almıştır.¹ En eski kutsal ağaç formunda yer alan “Hayat Ağacı” ise Sumer, Babil, Hurri, Hitit, Asur, Frig, Mitanni ve Ururtu gibi pek çok medeniyette kültürel ve dini bir motif olarak görülmüştür.² Dallarıyla gökyüzüne doğru uzanan ve kökleriyle yerin derinliklerine kadar inen hayat ağacı sonsuzluğu simgeleyen bir anlamda kullanılmıştır.³ Ağaçlara verilen önem Yahudilik Hıristiyanlık ve İslam dinlerinde de görülmektedir. Yahudilerin her yeşil ağacın altında ilahlarına ibadet ettiği kaynaklarda dile getirilmiştir. Yine Yahudilikte sukot bayramında ağaç dalları kullanılmıştır. Hıristiyanlıkta ise çam ağacı yeni yılı sembolize etmiştir. İslam dininde de önemli bir yer tutan ağaca örnek olarak Kur'an-ı Kerim'de hurma üzüm incir ve zeytin ağaçları verilmiş ve ayetlerde bu ağaçların üzerine yemin edilmiştir. Yine Kur'an'da ağaçların ilahi bir lütuf olarak yaratıldığı ve canlıların yaşam alanlarına olumlu etkisi olduğu vurgulanmıştır. (Nahl 16:10,11- Neml 27:60)⁴

Eski Ön Asya'da Mezopotamya⁵ bölgesi iki nehir arası olarak ifade edilen Dicle ve Fırat Nehirlerini içerisine almaktadır ve halkının başlıca geçim kaynaklarını bu nehirlerinden sağladığı bilinmektedir. Ekonomi, ticaret, ulaşım ve sosyal pek çok alanda Fırat ve Dicle nehirlerinin insanlar üzerindeki etkisi kaynaklara da yansımıştır. Mezopotamya halkı Kuzeydoğu'da Dicle ve Zagroslar arasında kalan bölgede Dicle nehrinin kollarının aktığı köşe de iklim ve bitki örtüsü yönünden oldukça yararlanmışlardır. Dağ eteklerinde meşe ve çam ağaçları yetişip insanlar buğday, arpa, meyve ve sebze gibi ürünler yetiştirerek verim kazanmışlardır. Fırat ve Dicle nehirleri tarım için gerekli su kaynağını sağlayarak yeni tarım ve ağaçlık alanlarının da oluşmasına katkı sağlamışlardır.⁶ Mezopotamya'da insanlar bölgeler arası ticaretin yanı sıra geçimini özellikle tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden sağlamıştır. Bundan dolayı tarım alanları ve ağaçlara verilen önem fazla olup Mezopotamya hukukuna da yansımış ve yasa maddelerinde yer almıştır. Yasa maddelerinin amacı ağaçların ve ağaçlardan elde edilen ürünlerin zarar görmesini engellemektir.

¹ Arslantaş, 2009: 408.

² Selçuk, 2019: 125.

³ Kılıç - Eser, 2017: 136.

⁴ Tanyu, 1988: 456-457.

⁵ Mezopotamya kelime anlamı ile Antik yazarların Fırat ve Dicle nehirlerinin ortasında bulunan, bugünkü Irak bölgesinin bir bölümünü tanımlayan mesos (orta) ve potamos (ırmak) kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturdukları bir isimdir. Köroğlu, 2011: 11-12.

⁶ Arslantaş, 2009: 406-407.

Mezopotamya hukukuna dair bilgi edineceğimiz kaynaklar arasında Mebrure Tosun ve Kadriye Yalvaç tarafından yayınlanan “*Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi Şaduqa Fermanı*” adlı eser önemlidir. Eserin içerisinde Urukagina Reformu, Lipit-İstar Kanunları, Hammurabi Kanunları ve Orta Asur Kanunlarına yer verilerek ağaç ile alakalı yasa maddeleri açıklanmıştır.⁷

MÖ 2000’de Orta Anadolu’da varlık gösteren Hititler, başkent Çorum Hattuşaş bölgesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Hititler Anadolu’nun yerel halkı olarak bilinmektedirler.⁸ Hitit halkı geçimini çoğunlukla toprak üzerinde tarımsal faaliyetlerden sağlamışlardır. Tarım toplumu olan Hititler tarım arazilerini yasalar ile koruma altına almışlardır. Bu tarım arazileri içinde meyve ağaçlarına verilen oldukça fazladır. ⁹ Hititlerde MÖ 2000 yılın II. yarısından itibaren devlet sistemi içerisinde tarım faktörünü önemli bir disiplin haline getirerek ekonomik gücünü büyük oranda tarımsal faaliyetlere dayandırmışlardır. Bu sistem zamanla bir kültür haline gelerek gelecek nesillere aktarılmıştır.¹⁰ Hitit ekonomisinin başlıca geçim kaynağını meyve ağaçları sağlamıştır. Meyve ağaçlarına verilen zarar için ağır para cezaları Hitit yasaları aracılığı ile talep edilmiştir.¹¹

Hitit yasaları Boğazköy’de bulunan iki önemli tablette yer almaktadır. Bu yasalar 100’er maddeden oluşan iki seri halinde bulunmaktadır. İlk 100 serilik maddeler “*eğer bir adam*” diye başlarken, ikinci 100 serilik maddeler ise “*eğer bir bağ*” diye başlayan tarım ve hayvancılık konularını kapsayan maddelerden oluşmaktadır.¹²

Makale içerisinde Hititler ile alakalı bölümde faydalandığımız modern kaynaklar arasında Fiorella Imparati’nin “*Hitit yasaları*” adlı eseri ile Hayri Ertem’in “*Boğazköy metinlerine göre Hititler Devri Anadolu’sunun Florası*” adlı eseri önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

Çalışmanın amacı Eski Ön Asya coğrafyasında Mezopotamya ve Hitit toplumlarında gerek halk tarafından gerekse yönetim tarafından ağaçlara verilen önem ve bunun hukuki maddelere yansımalarını incelemek ve hangi kanun maddelerinde ağaçlar ile alakalı ne gibi hususlara yer verildiğini tespit etmektir.

Mezopotamya’da Ağaç

Mezopotamya Fırat ve Dicle nehirlerini içine alan ve iki nehir arası anlamına gelmekte olan, kuzeyde Toros Dağları, güneyde Basra Körfezi, doğuda Zagros Dağları, batıda da Suriye Çölü tarafından çevrelenen alan için kullanılmaktadır.¹³ Bölge halkı geçimini ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık üzerinden sağlamıştır. Bu yüzden tarım arazilerine ve hayvanlara verilen önem oldukça fazladır. Tarım denilince akla gelen unsurlardan birisi ise ağaçlar olmuştur. Hurma ağacı Mezopotamya’da en çok yetişen ve ekonomisine en çok

⁷ Tosun - Yalvaç, 1989: 5-6.

⁸ Memiş, 2013: 45.

⁹ Erkut - Reyhan, 2012: 81-82.

¹⁰ Demirel - Sevim, 2012: 202.

¹¹ Kılıç - Başol, 2015: 41.

¹² Dinçol, 1990: 84; Memiş, 2013: 243.

¹³ Köroğlu, 2011: 11-12.

katkıyı veren ağaç türüdür.¹⁴ Hurma ağacına nispeten daha az görünen ağaçlar arasında nar, incir, elma ve asma ağaçları vardı. Bu ağaçlar Mezopotamya'nın sıcak ikliminden olumsuz etkilenebiliyordu. Bundan dolayı hurma ağaçlarının gölgesi diğer hassas nitelikteki ağaçları koruma görevi de üstlenmiştir.¹⁵ Mezopotamya'nın sıcak iklim koşullarından dolayı meyve ağaçlarının çok olmaması ona verilen önemi daha da fazla artırarak kanunlara yansımaları sağlamıştır.

Nehir vadilerinde yetişen ağaçlar arasında söğüt, kavak ve ılgın ağaçları yer almaktadır. Crawford MÖ 5. Binyılın sonlarından itibaren bölgeye başka yerden palmiye ağaçları getirildiğini belirtmektedir. Kereste onarımı içinde öncelikle sedir ağacı tercih ediliyordu. Fakat sedir ağacı Mezopotamya'da pek bulunmadığından başka bölgelerden ithalatı yapılıyordu. Güney Mezopotamya'da Sumerler tarafından kullanılan en yaygın meyve ağacı türü hurma ağaçlarıdır. Bazı Sumer heykelleri hurma çiçekleri veya hurmalardan oluşan demetleri ellerinde tutacak şekilde tasvir edilmiştir. Bununla birlikte Sargon öncesi Lagaş bölgelerinde hurmaya dair bilgiler sunulmuştur. Akad döneminden sonraki bazı ekonomik metinlerde şahsa özel hurma ağaçlarından bahsedilmektedir. En verimli şekli ile Güney Mezopotamya'da yetiştirilen hurma ağaçları sadece meyvesi ile değil aynı zamanda çekirdekleri ile kurutulan yaprak ve gövdesi ile de yakacak amaçlı kullanılmıştır.¹⁶ Nippur'da ele geçirilen Ur III. adlı metinde her bir ağaçtan elde edilen hurma miktarı ve hurma ağaçlarının gövdelerinden elde edilen kerestelerin miktarı hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgilerin tabletlere kayıt edilmesi hurma ağaçlarından elde edilen ürünün verimliliği ve gövdelerinin ne amaçla kullanıldığını öğrenmemiz açısından önem sağlamaktadır.¹⁷

Hurma ağaçlarından faydalanılan diğer bir kısmı ise mimari alanlardır. Çeşitli mimari yapıların çatılarında hurma ağaçlarının gövdelerinden elde edilen hasır ve çamur tabakaları ile kaplanarak su geçirmez bir yüzey oluşturmuştur. Önemli mimari yapılar olan kraliyet binalarının çatılarında kullanılması için Lübnan ve Elam coğrafyasından sedir ağacından yapılan keresteler getirilmiştir. Örneğin III. Erken Hanedan dönemi Lagaş kralı Ur-Nanşe, Dilmun'dan gemiler ile sedir ağacı keresteleri getirtmiştir. Benzer şekilde Gudea'da Magan ve Maluhha bölgelerinden çeşitli ağaçları getirterek yapı malzemesi olarak kullanmıştır.¹⁸

Ağaçlar aynı zamanda Mezopotamya'da tıp ve eczacılık alanlarında çeşitli ilaçların yapımında kullanılmıştır. Sumer hekimlerin kullanmış oldukları ağaç bitkileri arasında söğüt, armut, incir, hurma ve köknar yer almıştır.¹⁹

Eski Ön Asya'da ağaç denilince akla ilk gelen unsurlardan birisi belki de Babil'in asma bahçeleridir. Bu asma bahçelerinin kim ve ne zaman yapıldığına dair araştırmacılar tarafından farklı görüşler ortaya konulmuştur. Klasik çağ araştırmacılarından Berossos, Strabon Asma bahçelerinin II. Nebukadnezarın yaptırdığını savunurken, Quintus Curtius Rufus ise Babili fetheden bir Asur

¹⁴ Kramer, 2002: 149.

¹⁵ Crawford, 2015: 55.

¹⁶ Crawford, 2015: 11-55.

¹⁷ Ellison, 1978: 211.

¹⁸ Crawford, 2015: 70.

¹⁹ Kramer, 1999: 87.

kralı tarafından yaptırıldığını öne sürmüştür. Herodot'da yine Tarih adlı eserinde MÖ 5. yüzyılda Babil kentini anlatırken asma bahçelerinden bahsetmemiştir. Günümüz araştırmacılarından Stephanie Dalley ise asma bahçelerini yaptıran kişinin Nineve'de Asurlu hükümdar Sanherib olduğu tezini öne sürmüştür. Sanherib'e ait metinlerde sadece üzüm ağaçları değil aynı zamanda servi, dut ve çeşitli meyve ağaçlarının yetiştirildiği belirtilmiştir.²⁰

Mezopotamya'da Asurbanipal döneminde Asurlulara ait rölyefler üzerinde nar, incir gibi meyvelerinin tasvirlerine yer verilmiştir. Rölyeflerden hareketle bölgede hurmanın yanı sıra nar incir erik ağaçlarının yetiştirildiği söylenebilir.²¹ Krallıklar tarafından bağ ve tarlaların tahsis edilmesi sebze ve meyve ağaçlarının yetiştirilerek doğrudan doğadan elde edilmesini sağlamıştır.²² Yeni Asur kabartmaları bol ağaç manzaraları ile tasvir edilmiştir. Kabartmalarda Asurbanipal'in bahçelerinde yetişen hurma simgelerine yer verilmiştir.²³ GIŞ (Ağaç) kelimesinin sık sık yer verildiği eserler arasında Asurnasirpal dönemine ait kabartmalar da vardır.²⁴

Orta Asur dönemine tarihlendirilen fildişinden yapılmış bir tarak üzerindeki oyulmuş tasarımda iki dalın büyüdüğü bir palmye ağacının tasviri yapılmıştır. Dönemin insanları etraflarında gördükleri ağaçları bir tasarım olarak eşyaların üzerlerine kazımış olabilirler. Eşyaların üzerine kazınan ağaç figürleri o dönemde yetişen ağaçlar hakkında bizlere bilgi sunmaktadır.²⁵ Ninive bölgesini temsil eden kabartmalarda meyve veren nar ağaçları, diğer ağaçlar ile birlikte gösterilmiştir. Kırsal bölgeleri tasvir eden kabartmalarda ise asma ve incir ağaçları gösterilmiştir. Ağaçlar Asur kabartmalarında çoğunlukla meyvesiz görünür. Meyve olanlarda ise en çok nar ağacı gösterilmiştir. Anlaşıyor ki Mezopotamya da hurmadan sonra en çok tüketilen meyve nar idi.²⁶

Mezopotamya'da tespit edilen ağaç türlerinden birisi GIŞ.LAM.GAL/butuntu şeklinde isimlendirilen kuruyemiş ağaçlarıdır. Bu kuruyemiş arasında özellikle fıstık önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde özellikle Gaziantep yöresinde meşhur olan fıstık, Mezopotamya coğrafyasında yetişmesi bakımından elverişli idi. İşme-Dagan Yasmah-Adad'a yazmış olduğu bir mektupta ⁴HAR (Subartu) ülkesinden fıstık getireceğini yazmıştır.²⁷

Neolitik Çağa kadar uzanan dönemde Mezopotamya'nın kuzey kısımlarında Çoğa Mami bölgesinin tepelerinde fıstık ağaçlarının tespiti yapılmıştır.²⁸

Mezopotamya'da günümüz ile kıyaslandığı zaman meyve ağaçlarının dikim ve yetiştirilme teknikleri birbirine benzemektedir. Erken hanedanlık döneminde dahi elde edilen tablet listelerinde elma, incir ve üzüm isimlerine rastlanılmıştır.²⁹ Erken hanedanlık döneminde hem Lugalbanda hem de

²⁰ Dalley, 1993: 1-9.

²¹ Ellison, 1978: 266.

²² Ellison, 1978: 300.

²³ Ellison, 1978: 13.

²⁴ Morello, 2016: 31-63.

²⁵ Ellison, 1978: 213.

²⁶ Ellison, 1978: 213.

²⁷ Ellison, 1978: 217.

²⁸ Arslantaş, 2009: 428.

²⁹ Ellison, 1978: 211.

Urukagina yönetimlerinde erzak olarak hurma ağaçlarından oldukça yararlanılmıştır.³⁰

Ağaç sadece tarım ve sosyal hayatta kullanılan bir maddi unsur olarak kalmamış, Sumer, Babil, Asur gibi pek çok medeniyetin mitoloji, sanat ve edebiyat alanlarında resimleri, motif ve imgeleri ile önemli yer tutmuştur. Örneğin Sumerce'de GIŞ olarak adlandırılan ağaç³¹ Sumerlerde yaşam ve ölüm arasındaki betimlemeyi simgelemiştir. Gilgamiş Destanı'nda Gilgamiş ölümsüzlük otunu bulup yaşamı sonsuz kılmak istemiştir. Sumerlerde bereket tanrısı Dumuzi ise hayat ağacı ile eşimsenmiştir. Mezopotamya'da sanat alanında betimlemesi yapılan ilk ağaçlar arasında palmye, asma, selvi ağaçları yer almıştır. Babillerde *kiskanu*, olarak bilinen ağaç ise kutsal ağaç olarak kabul görmüş ve ağaç tapınımı yapılan bir simge haline gelmiştir. Bu durum aynı zamanda kaynaklarda kozmolojik bir durum olarak yorumlanmıştır. Kutsal ağaç imgesi Mezopotamya'da MÖ 4000'lerde ortaya çıkmış ve 2000 yıl boyunca Mısır Yunanistan İndus olmak üzere Eski Yakındoğu'nun pek çok alanına yayılmıştır. MÖ 2000 yılının ortalarında Geç Asur Tukulti-Ninurta döneminde Geç Asur ağacı ortaya çıkmıştır. Yeni Asur imparatorluğu döneminde de Yakın Doğu coğrafyasında 1. Bin yilsonuna kadar yayılım göstermiştir.³²

Mezopotamya hukukunu incelediğimiz zaman ise Urukagina Reformu, Lipit-İstar Kanunları, Hammurabi Kanunları ve Orta Asur Kanunlarında “ağaç” kelimesinin geçtiği kanun maddelerini tespit etmiş bulunuyoruz.

Urukagina Reformunda Ağaç

Urukagina MÖ 24. yüzyılda Eski Sumer Döneminde Lagaş Şehir Devleti'nin yöneticiliği yapmış bir kraldır. İlk yazılı sosyal reform olarak kayda geçen Urukagina Reformu MÖ 2351-2342 yıllarına ait olduğu bilinmektedir. Urukagina'nın gerçekleştirmiş olduğu reformlar, Sumerlerin ve insanlık tarihinin temel reform hareketlerini meydana getirmiştir. Her ne kadar reform hareketi olarak geçse de yasa niteliği taşıyan maddeleri içerisinde barındırmaktadır.³³ Bu reformun ortaya koyulmasındaki asıl sebep ise Ur-Nanşe döneminde meydana gelen olumsuz etkilerden kurtulmaktır. Lagaşlılar bu yüzden Urukagina'yı kral seçtiler. Urukagina halkın can ve mal güvenliğini sağlamak ve adaletli bir ortam kurmak için yeni bir reform ortaya koydu.³⁴

Reformun ilgili kısmında Urukagina kral olmadan önce toplum hayatında meydana gelen aksaklıklar ve yetkili kişilerin yoksul insanların üzerindeki baskılarına ve yoksul halkın ağaç ve bahçelerine verdikleri zarara değinilmiştir;

“...Yiyecek (sağlanmasından) sorumlu olan sanga, yoksul ananın bahçesindeki ağaçları kestirerek meyvelerini alıp götürürdü...”³⁵

Urukagina yönetiminde kral olduktan sonra halkın can ve mal güvenliğini sağladığına dair bilgiler reform metninde yer verilmiştir. Ağaçlar ve bahçelerin korunmasına dair ise şu ifadeler yerilmiştir;

³⁰ Ellison, 1978: 269.

³¹ Ünal, 2016: 130.

³² Öz, 2018: 214-215.

³³ Kramer, 2002:111-116.

³⁴ Bilgiç, 1963: 107-108.

³⁵ Kramer, 2002: 411-417.

“...Yiyecek (sağlanmasından) sorumlu olan sanga, yoksul ananın bahçesine (ağaçları kestirip meyveleri almak amacıyla) girmeye (cüret) edemedi...”³⁶

İlgili ifadelerden anlaşılacağı üzere hayatını önemli oranda tarımcılık faaliyetlerinden geçiren halkın ağaç ve bahçelerine zarar verilmemesi ve yetkili kişilerin kendi güçlerini kullanarak yoksul halk üzerinde baskı yapmaması için Urukagina reformu yasa niteliğinde görev görmüştür.

Lipit İstar Kanunlarında Ağaç

Lipit-İstar M. Ö. 1920 yıllarında tahta geçmiş ve 11 yıl hüküm sürmüştür ve ismini verdiği bir kanun meydana getirmiştir. Nippur’da ele geçirilen kanunda ağaçlar ile ilgili şu hususlara değinilmiştir;³⁷

8. Madde: “Eğer bir adam, bir adama ağaç dikmek için geniş tarla verirse, o işlenmiş tarlayı meyve bahçesi haline getirmeyi tamamlamazsa (yapmazsa) bahçeyi diken adama ağaç dikmekte ihmal ettiği kısmı, onun hissesinin bir bölümü olarak ona verecektir.”³⁸

10. Madde: “Eğer bir adam, bir adamın bahçesinden ağaç keserse ½ mana gümüş tartacaktır.”³⁹

Lipit-İstar Kanununun 8. maddesinde bir kişinin bahçeyi alıp ağaç dikme görevini tamamlamaması halinde ceza olarak hisse üzerinden ödeme yapması gerektiği ifade edilmiştir. 10. madde de ise herhangi bir kişinin bahçesindeki ağaçlara zarar verilmesi halinde ceza olarak ½ mana gümüş ödeme yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Hammurabi Kanunlarında Ağaç

MÖ 1728-1686 yılları arasında yöneticilik yapmış olan Hammurabi ismini vermiş olduğu Hammurabi kanunlarını meydana getirmiştir. Kanun ilk önce bir önsöz ardından kanun maddeleri ve en sonda sonsöz olmak üzere çeşitli kısımlardan oluşmaktadır.⁴⁰ Ağaçlara dair kanun maddelerinin yer aldığı ilgili kısımlar şunlardır;

59. madde: “Eğer bir adam, bahçe sahibi olmaksızın (izinsiz olarak) adamın bahçesinden ağaç keserse ½ Mana gümüş tartacaktır.”⁴¹

60. madde: “Eğer bir adam, bir tarlayı ağaç dikmek üzere, bahçivana verirse, bahçivan bahçeye (ağaç) dikerse dört yıl bahçeyi yetiştirecek, beşinci yıl bahçe sahibi ile bahçivan bunu eşit olarak bölüşecekler, bahçe sahibi hissesini seçip alacaktır.”⁴²

Hammurabi Kanunlarının 59. Maddesi bir kişinin başka bir şahsın bahçesindeki ağaçlara zarar vermesi halinde ceza olarak maddi ödeme yapması gerektiğini vurgulamıştır. 60. Madde ise Mezopotamya’da bahçe ve ağaç işleme görevlerine önem verildiğinin bir ispatı olarak kanunlarda yer edinmiştir. 60. maddede bahçivanın görevini layıkıyla yapması halinde de karşılığını eşit bir biçimde alacağı yasa ile güvence altına alınmıştır. Eski Babil döneminde bir

³⁶ Kramer, 2002: 411-417.

³⁷ Bilgiç, 1963: 109-111.

³⁸ Tosun - Yalvaç, 1989: 63.

³⁹ Tosun - Yalvaç, 1989: 64.

⁴⁰ Tosun - Yalvaç, 1989: 3-4.

⁴¹ Tosun - Yalvaç, 1989: 191.

⁴² Tosun - Yalvaç, 1989: 191.

bahçıvan ilk dört yıl boyunca bahçeyi/tarlayı ekme ve dikme için kullanmıştır. 5. yıldan itibaren ağaçlar meyve vermeye başladığından ürünler bahçıvan ve bahçenin sahibi arasında bölüşülmüştür.⁴³

Orta Asur Kanunlarında Ağaç

Ağaç kelimesine rastladığımız Mezopotamya kanunları arasında Orta Asur Kanunları da (MÖ 1500-1000)⁴⁴ yer almaktadır. Ağaçlar ile ilgili kanun maddelerinin yer aldığı ilgili ifadeler ise şunlardır;

12. Madde: “Eğer bir adam, komşusunun tarlasında, bahçe yapar, kuyu kazarsa, ağaçlar yetiştirirse, tarlanın sahibi bakıp (görüp) şikâyet etmezse bahçe, kurana serbesttir (kuranındır). Tarla gibi (bir) tarlayı bahçe sahibine verecektir.”⁴⁵

13. Madde: Eğer bir adam, kendinin olmayan bir toprakta, ister bahçe yapar, ister kuyu kazar, ister sebze veya ağaçlar yetiştirirse, onu suçlayıp ispat ederlerse, tarlanın sahibi gelir gelmez, (tarlayı) emeği ile beraber alacaktır (emeği düşünülmecektir).⁴⁶

Orta Asur Kanunlarının 12. maddesinde ağaç dikimi ve bahçe işleme görevlerinin değerli olmasından ötürü tarlanın sahibinin şikâyetçi olmaması halinde bahçeyi ve ağaçları işleyen kişinin o bahçeyi kullanımında serbest olduğu vurgulanmıştır. Ancak 13. madde de tarlanın sahibi şikâyetçi olursa bahçeyi işleyen kişi emeklerinden mahrum kalabilecektir.

Hititlerde Ağaç

Hitit çivi yazılı belgelerde GİŞ ideogramı veya Hititçe “taru-\daru” kelimesi ağaç manasında kullanılmıştır.⁴⁷ Hitit dönemi Anadolu coğrafyasında MÖ 1500’lerde Anadolu üzeri yoğun ağaçlık ve ormanlık alanlar ile kaplıydı. Hitit florası zengin bir yapıya sahipti. Çivi yazılı tabletlerde Sumerce ve Akadca ideogramda yazılmış pek çok ağaç ve bitki ismine yer verilmiştir⁴⁸;

Üzüm/Asma/ GİŞGEŞTIN;

Zeytin Ağacı/ GİŞSERDU/ GİŞZERTU(M);

İncir Ağacı/ GİŞMA/ GİŞPÈŞ;

Nar Ağacı/ GİŞNU[RMU]/ GİŞNU.ÜR.MA

Elma Ağacı/GİŞHAŞHUR/GİŞşamalu-;

Kaysı Ağacı/ GİŞHAŞHUR.KUR.RA;

Kiraz Ağacı/GİŞKAR-ŞU;

Hurma Ağacı/GİŞGİŞIMMAR-aş šešaš/GİŞIMMAR

Armut Ağacı/GİŞKarpina-;

⁴³ Ellison, 1978: 211-222.

⁴⁴ Good, 1967: 948.

⁴⁵ Tosun - Yalvaç, 1989: 257.

⁴⁶ Tosun - Yalvaç, 1989: 257.

⁴⁷ Ünal, 2016: 130.

⁴⁸ Ertem, 1987: 181, Ünar, 2018: 33-45.

Muşmula Ağacı ya da Kızılıcak/ GIŞŠENNUR;
 Kuşburnu Ağacı/ GIŞĥat(t)alkešna
 Badem Ağacı/ GIŠliti-/leti-/GIŠšešanna-;
 Fıstık Ağacı/ GIŠLAM.GAL/ GIŠLAM.ĤAL;
 Defne Ağacı/ GIŠalanza(n)-/ GIŠalaanzaš
 Çam Ağacı/ GIŠeya/ GIŠeja/ GIŠeian;
 Fıstık Çamı/ GIŠLI/ GIŠBU-RA-ŠI;
 Meşe Ağacı/ GIŠallantaru
 Sedir Ağacı/ GIŠERIN
 Ardıç Ağacı/ GIŠDAP-RA-A-NA/ DAPRĀNU
 Köknar Ağacı/ AŠUĤU;
 Selvi Ağacı/ GIŠZIHU/ GIŠŠU.UR.MAN
 Söğüt Ağacı/ GIŠkattakangaliya/ GIŠšišijam(m)a-;
 Şimşir Ağacı/ GIŠTŪG/ GIŠTAŠKARINNU;
 Abanoz Ağacı/ GIŠESI;
 Kavak Ağacı/ GIŠĥarāu/ Ā.SAL;
 İlgin Ağacı/ GIŠPainu-/ GIŠBINU/ GIŠŠINIG;
 Mersin Ağacı/ ĀSU/ AZU;
 Buhur Ağacı/ KANAKTU;

Hitit Dönemi Anadolu coğrafyasının yoğun ormanlık alanlar ile örtülü olduğu yazılı ve arkeolojik veriler üzerinden tespit edilmiştir. Örneğin Kraliçe Puduhepa'nın Arinna şehrinin Güneş Tanrısına etmiş olduğu duada Hitit bölgesinin etrafının hep sedir ağaçlarıyla kaplı ormanlar haline getirildiği belirtilmiştir.⁴⁹ Sedir ağacı sosyal ve dini hayat içerisinde de kullanılmıştır. Örneğin Tanrıça Hepat için düzenlenen ekmek törenlerinde sedir ağacından yapılan sofralar kurulmuştur.⁵⁰ Eski Anadolu'da Hitit halkının Kutsal Dağ inancında yer alan en önemli elementlerden birini yine ağaçlar oluşturmuştur.⁵¹

Hitit tabletleri arasında yer alan fermanlar, mektuplar, mitolojik hikâyeler ve şarkılar, büyü metinleri, ekonomik belgeler sayesinde ağaç isimleri hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Hititler Mezopotamya'daki gibi bir coğrafyaya hâkim değildi. Anadolu yüksek dağlar ile çevrili karasal iklim özelliğine sahipti. Hitit devletinin geçim kaynağı tarım ve hayvancılık üzerinedir. Bu yüzden meyve sebze bahçeleri ve ağaçlık alanlar Hitit ekonomisi için oldukça önemliydi. Hitit coğrafyası o dönemde sulu tarıma elverişli kaynaklara sahip olmadığından daha çok bahçe ve bağcılık tarımı ile ilgilenilmiştir. Hitit toplumunun faydalandığı meyve ağaçları arasında ilk iki sırayı üzüm ve elma ağaçları almıştır. Üzümler

⁴⁹ Ertem, 1987: 87.

⁵⁰ Karauğuz, 2006: 55.

⁵¹ Hasdemir, 2020: 331.

tanrılar için yapılan ritüellerde şarap yapımında kullanılmıştır. Elma ağaçları ise coğrafi bakımdan yetiştirilmesi için elverişli idi.⁵²

Hitit mitolojik hikâyelerinde ağaçlar önemli bir yere sahiptir. Kaybolan Tanrı Mitosları olarak bilinen mitolojik hikâyelerde ağaçlar bolluğun ve bereketin simgesi olarak yer almaktadırlar. Tanrı Telipinu'nun kayboluşu, Kraliçe Hırapşili'nin Fırtına Tanrısı'nın Kayboluşu, Kuliüşna Kenti Fırtına Tanrısı'nın Kayboluşu, Katip Pirğa'nın Fırtına Tanrısı'nın Kayboluşu, Tanrıça Hıanna'nın kayboluşu, Kraliçe Aşmunikal'in Fırtına Tanrısının kayboluşu, Kraliçe Hırapşili'nin Fırtına Tanrısı'nın Kayboluşu, Kuliüşna Kenti Fırtına Tanrısı'nın Kayboluşu, Katip Pirğa'nın Fırtına Tanrısı'nın Kayboluşu ve Tanrıça İnara'nın Kayboluşu mitoslarında tanrıların kaybolması ile birlikte bolluk ve bereketin düzeni kaçmış, ağaçlar kurumuş, kuraklık yaşanmış ve ekinler yetişmemiştir. Mitoslarda tanrıların geri gelmesi ve öfkelerini dindirmek için yapılan ritüellerde zeytin/zeytinyağı, üzüm, ceviz, incir, gibi ürünler kullanılmıştır.⁵³

Hitit iktisadi yapısını bağ ve bahçe tarımcılığı oluşturduğu için meyve ağaçlarına verilen önem fazla olup Hitit kanunlarında meyvecilik ve bağcılık ile alakalı işlenecek suçların önüne geçilmesi için yasa maddeleri oluşturulmuştur.⁵⁴

Hitit Kanununda Ağaç

Hitit Kanunu iki büyük tablet serisinden oluşmaktadır. Yaklaşık 200 maddeden oluşan bu yasaların yarısı “*eğer bir adam*” diğer yarısı ise “*eğer bağ*” ifadesi ile başlamaktadır. Füzuran Kinal bu iki büyük tabletin Hitit yasasının tamamını oluşturmadığını ifade etmiştir.⁵⁵ Ele geçirilen 1. Tablet bireylerin kendi hukukunu ve mülkiyetini içerisine alan konulardan oluşmaktadır. 2. Tablet ise tarım arazisi ve tarım araçlarını kapsayan konuları içermektedir. Bu iki tablet dışında 3. bir tabletinde olabileceği kaynaklarda tespit edilmiştir.⁵⁶ Hitit yasaları Mezopotamya'da Hammurabi, Lipit-İstar ya da Ur-Nammu kanunları gibi bir kanun kitabı niteliğine sahip değildir.⁵⁷ Hitit Kanununun prolog ve epilog kısımları olmadığı için yasaları kimin çıkardığı veya hangi kral tarafından ekleme ve düzenlemeler yapıldığı tam olarak bilinmemektedir.⁵⁸ Ancak Hitit kralları eski Hitit döneminden kalan kanunları ihtiyaç halinde birkaç kere yeniden yazdırmışlardır. Hitit yasaları 1906-1912 kazılarında ortaya çıkarılmış,⁵⁹ yapılan arkeolojik kazılarda farklı nüshalar halinde bulunmuştur. Hitit kanunu Sumer, Babil, Asur ve Tevrat hukuku ile birbirine benzer niteliktedir.⁶⁰ MÖ II. Binde Boğazköy-Hattuşa merkez olmak üzere Hitit coğrafyasında yasalar aracılığı ile içtimai bir düzen kurulmuştur.⁶¹ Hitit yasaları aracılığı ile iktisadi yapı hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Hitit iktisadi

⁵² Ünar, 2019: 13-25.

⁵³ Ünar, 2018: 124-132.

⁵⁴ Reyhan, 2010: 79.

⁵⁵ Kinal, 1987: 149-150.

⁵⁶ Dinçol, 1990: 84.

⁵⁷ Dinçol, 1990: 85.

⁵⁸ Memiş, 2021: 19.

⁵⁹ Alp, 1947: 465.

⁶⁰ Kinal, 1987: 148-149.

⁶¹ Alp, 1947: 465.

hayatında öne çıkan unsurların ziraat, meyvecilik, hayvancılık, el işçiliği ve madencilik olduğu tespit edilmiştir. Nakledilmeyen mülkler arasında bağ, meyve ağaçları ve tarla ziraatının korunması için yasa maddeleri Hitit kanununda yerini almıştır.⁶² Hitit yasa maddeleri Hitit toplumunun sosyal düzeninin korunmasını amaçlamıştır.⁶³

Hititler din ve mitoloji alanında öğeler bakımından Anadolu'nun Güney doğusu ve Kuzey Suriye bölgesinde varlık göstermiş Hurriler aracılığı ile Mezopotamya'dan Anadolu'ya aktarım yapmışlardır. Hititler yasa maddeleri bakımından da Mezopotamya hukukundan etkilenmiş ve kendi yasalarında kullanmış olabilirler.⁶⁴

Hititlerde ağaçlar ile alakalı yasa maddeleri şunlardır;

50. Madde: Nerik'te, A[rinna]'da, Ziplanta'da hüküm süren ... adamı, her ülkedeki din adamları, onların evleri muaf <olsunlar> ve onların 'hissedarları' luzzi'yi yerine getirsinler. Arinna'da on birinci ay geldiği zaman, on[un evinin]kapısında bir Eja ağacı görülebilen mu[af] <tır>⁶⁵

50. Maddeye göre Nerik, Ziplanta ve Arinna'da yaşayan ... adamı ve din adamlarının eja ağacı yetiştirmesi ve 11. aya gelindiğinde eja ağacının evlerinin önünde görülmesi halinde vergiden muaf oldukları belirtilmektedir. Eja ağacının kaynaklarda çam ağacı olduğu tahmin edilmektedir. Ülkede refah, huzur ve bereketi simgelemektedir. Eja ağacının yetiştirilmesine teşvik için vergiden muafiyet sağlanmıştır.⁶⁶

101. Madde: Eğer bir bağı [ya da] bir bağ çubuğunu ya da bir ... ağacını [ya da soğanları bi]ri çalarsa, eskiden [bir bağ için bir şeşel gümüş, bir bağ çubuğu için bir şeşel gümüş, [bir ... ağacı için bir şeşel gümüş, bir çile soğan için bir şeşel gümüş [veriliyordu] ve [...]sının üzerine bir değnek vuruyorlardı: [eskiden böy]le yapıyordu ve şimdi, eğer özgür bir adam <ise>altı şeşel gümüş versin ve eğer bir erkek köle <ise> üç şeşel gümüş versin ⁶⁷

101. Maddeye göre Bir bağdaki üzümleri ya da ağacındaki meyveleri ya da bir çile soğanı çalan kişiye 1 şeşel gümüş ve ...sının üzerine bir değnek sopa vurulması cezası uygulanmıştır. Kanun maddesinde yapılan değişiklik üzerine bu durum değişerek maddede yer alansını üzerine vurulan sopa cezası kaldırılmış; bunun yerine özgür erkekler için 6 şeşel gümüş, erkek köleler için ise 3 şeşel gümüş para cezası uygulanmıştır.

102. Madde: Eğer herhangi biri pınardan/göletten bir ağaç çalarsa, eğer (çaldığı) 1 GUN ağaç ise 3 şeşel gümüş verir. 2 GUN ölçüsünde ağaç ise 6 şeşel gümüş verir. Eğer (çaldığı) 3 GUN ölçüsünde ağaç ise kralın mahkemesi(ne sevk edilmesi gereken bir durumdur).⁶⁸

⁶² Alp, 1947: 476.

⁶³ Dinçol, 1990: 85.

⁶⁴ Dinçol, 1990: 97.

⁶⁵ İmparati, 1992: 69-71.

⁶⁶ Ünar, 2018: 92.

⁶⁷ İmparati, 1992: 119.

⁶⁸ Karauğuz, 2018, s. 88.

102. Maddeye göre pınardan veya göletten ağaç çalınması durumunda ağacın ölçüsüne karşılık gümüş cezası uygulanmıştır. 3 GUN ölçüsünde bir ağacın çalınmasında halinde kralın mahkemesine sevk gerçekleşmiştir.

103. Madde: Eğer herhangi biri, ağaçlık bir alandan ağaçları çalarsa, eğer (bu hırsızlığın boyutu) 1 gipeşsar'lık ölçüsünde ise tekrar onları diker ve 1 şeşel gümüş verir. Eğer (bu hırsızlığın boyutu) 2 gipeşsar'lık ölçüsünde ise onları tekrar diker ve 2 şeşel gümüş verir.⁶⁹

103. Maddeye göre ağaçların bulunduğu 1 gipeşsar'lık ölçüsündeki araziden yapılan hırsızlık karşısında ceza olarak ağaçların tekrar dikilerek 1 şeşel gümüş verilmesi gerektiği, 2 gipeşsar'lık ölçüsündeki araziden yapılan hırsızlık karşısında ise ağaçların tekrar dikilerek 2 şeşel gümüş verilmesi gerektiği hükmü kanun maddesinde yer verilmiştir.

104. Madde: [Eğer bir bağı <ya da> bir elma ağacını <ya da>] bir dağ elmasını ya da bir ... ağacını keserse, [... şeşel gü]müştür versin ve <böylece suç> evinden uzaklaştırır.⁷⁰

104. Maddede Hititlerin meyve ağaçlarına verdikleri önem oldukça açıktır. Bir elma yada ağacının kesilmesi halinde şeşel gümüş cezası uygulanarak suçun tekrarının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

105. Madde: [Eğer biri bir ateş yakarsa ve (kendi)<ateşi> mey[ve] içindeki [bir bağı] içte yakalarsa, eğer bağları, dağ elmalarını ya da ... [ağaçlarını] yakarsa, bir ağaç için (6) altı şeşel gümüş versin, ekini yeniden eksin. ve<böylece suç> evinden uzaklaştırır. Ve eğer bir erkek köle <ise>, üç şeşel gümüş versin.⁷¹

105. Maddeye göre bir kişinin meyve ağaçlarının olduğu bir bağı yakması halinde ceza olarak her bir ağaç için 6 şeşel gümüş vererek yeniden ekmesi hükmü verilmiştir. Yangını gerçekleştiren erkek bir köle ise 3 şeşel gümüş ödeme cezası uygulanmıştır.

106. Madde: Eğer kendi ekin alanına biri ateş taşarsa ve meyveli <bir ekin alanı içine><onu> salarsa <ve> o alan yanarsa, kim onu yakarsa, o zaman kendisi için yanmış alanı alsın, ama iyi bir alanı alanın sahibine versin ve <o> kendisi için <onu> biçsin.⁷²

106. Madde 105. Maddenin devamı niteliğindedir. Bir kişi eğer bir arazide yangın çıkarır ve meyveli araziye zarar verirse, tarlası yanan kişiye iyi bir ekin alanı verecektir ve yanan ekin alanını kendisi alarak cezasını çekecektir.

107. Madde: Eğer bir kişi ekilmiş bağlara koyunları salarsa ve <bağlara> zarar verirse, eğer meyveli <iseler> bir IKU için on şeşel gümüş versin ve <böylece suç> evinden uzaklaştırır, ama eğer boş <iseler> üç şeşel gümüş versinler.⁷³

107. Maddeye göre bir kişi eğer ekili bir tarlaya ya da meyveli bir bağa koyunlarını salarsa bir IKU alan için koyunların sahibi tarla sahibine 10 şeşel

⁶⁹ Karauğuz, 2018, s. 88.

⁷⁰ İmparati, 1992, s. 121.

⁷¹ İmparati, 1992, s. 121-122.

⁷² İmparati, 1992, s. 123.

⁷³ İmparati, 1992, s. 123.

gümüş verecektir. Eğer arazi boş ise koyunların sahibi tarla sahibine 3 şeqel gümüş ödeme yapacaktır.

108. Madde: Eğer bağ çubuklarını çitlerle çevrili bir bağdan biri çalarsa, eğer yüz ağaç <ise>, altı şeqel gümüş versin ve <böylece suçu> evinden uzaklaştır: ama eğer çitlerle çevrilmemiş bir<bağ ise>ve bazı bağ çubuklarını çalarsa, üç şeqel gümüş versin.⁷⁴

108. Maddeye göre çevresi çitlerle çevrili bir bağdan 100 adet ağaç çalan kişiye 6 şeqel gümüş ceza verilmesi gerektiği, çevresi çitlerle çevrili olmayan bağdan asma çubuğu çalan kişiye ise 3 şeqel gümüş ceza verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

109. Madde: Eğer bir fidanlıktan meyve ağaçlarını biri bir tarafa koyarsa <el koyarsa>, eğer yüz ağaç <ise>, altı şeqel gümüş versin.⁷⁵

109. Maddeye göre bir fidanlık alandan 100 adet meyve ağacı fidanının çalınması halinde 6 şeqel gümüş ceza verilecektir.

124. Madde: Eğer herhangi biri, söğüt ağacını (?) çalarsa, 3 şeqel gümüş versin. (Böylece) evine salıverilir, (serbesttir). Eğer herhangi biri yüklediği kağnıları (ekili) tarlaya bırakırsa, her kim onu çalmışsa 3 şeqel gümüş versin. (Böylece) evine salıverilir, (serbesttir).⁷⁶

124. Maddeye göre ağaçlara verilen önem ile alakalı kısımda herhangi birinin söğüt ağacını çalması halinde ceza olarak 3 şeqel gümüş vermesi gerektiği vurgulanmıştır.

Bağ ve bahçelerde yer alan ağaç ve bitkilerden elde edilen ürünler Hitit ekonomisinin başlıca geçim kaynağıdır. Bu yüzden Hitit yasaları içerisinde meyve ağaçlarının korunması ve zarar görmesini engellemek adına yasa maddeleri düzenlenmiştir. Meyve ağaçlarına verilen zarar için ağır para cezaları yasalar aracılığı ile talep edilmiştir.⁷⁷ Sadece meyve ağaçları değil diğer ağaçlarında yetiştirilmesi ve korunması için bazı yasa maddeleri uyarlanmıştır.

Sonuç

Eski Ön Asya coğrafyasında ağaçlara verilen önem oldukça fazlaydı. İnsan hayatının vazgeçilmez bir parçası olan ağaçlar sosyal, ekonomik, kültürel, din gibi pek çok alanda maddi ve manevi olarak varlığını daima korumuştur. Ağaçlara verilen önemin ispatı olarak Mezopotamya halklarından olan Sumerler Babiller ve Asurlular'ın kanunların da ve eski Anadolu halkı olan Hititlerin yasalarında ağaçlar ile alakalı hukuki maddelerde yer verilmiştir. Ağaçların yasa maddelerinde yer tutmasının başlıca nedenleri arasında bölge halkının geçimini ağırlıklı olarak tarım üzerinden sağlaması gelmektedir. Meyve ağaçlarından elde edilen ürünler hem besin ihtiyacı hem de ticari bir kaynak olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte Mezopotamya ve Anadolu'da ağaçların sadece meyvesinden değil aynı zamanda gövde kısmından da yararlanılarak barınma ve eşya yapımında kullanılması sağlanmıştır. Ağaçların maddi bir unsur olarak yer

⁷⁴ İmparati, 1992, s. 125.

⁷⁵ İmparati, 1992: 125.

⁷⁶ Karauğuz, 2018: 90.

⁷⁷ Kılıç-Başol, 2015: 41.

almasının yanı sıra din mitoloji edebiyat gibi alanlarda da manevi anlamda önemli bir simge görevi gördüğü anlaşılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı ağaçlar insan hayatının daima içinde yer alarak korunması için kanunlarda yer edinmiştir. Yasa maddeleri içinde yer alan ifadelerden hangi bölgelerde hangi ağaç türleri yetiştiği, ağaçlara verilen zarar karşısında ne tür ve ne miktarda ceza alınacağı, ağaç sahiplerinin hakları ve ağaçların ekim ve dikim görevlerinde bulunan bahçıvanların sorumlulukları hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Gerek meyvesi gerekse görünümü ile dünyanın ve insanların huzur kaynağı olan ağaçların eskiçağda olduğu gibi günümüzde de öneminin sürdürülmesi için çaba ve gayret gösterilmeli bu yönde çalışmalar yapılmaya devam edilmelidir.

Kaynakça

- ALP, S., 1947. "Hitit Kanunları Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5/5, ss. 465-482.
- ARSLANTAŞ, Y., 2009. "Mezopotamya'nın Faunası ve Florası", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Uluslar Arası Dördüncü Orta Doğu Semineri (İlkçağlardan İslamiyetin Doğuşuna Kadar Orta Doğu)*, Elazığ, ss. 405-430.
- BİLGİÇ, E., 1963. "Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 21/3-4, ss. 103-119.
- CRAWFORD, H., 2015. *Sümer ve Sümerler*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- DALLEY, S., 1993. "Ancient Mesopotamian Gardens and the Identification of the Hanging Gardens of Babylon Resolved", *Garden History*, 21/1, ss. 1-13.
- DEMİREL, S. - SEVİM, U., 2012. "Hitit Tarımı Hakkında Bir İnceleme", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 6, ss. 200-211.
- DİNÇOL, A. M., 1990. "Hitit Yasalarının Ana Çizgileri ve Eski Önasya Hukuku İle Etkileşimi", *Anadolu Araştırmaları*, ss. 83-100.
- ELLISON, E. R., 1978. *A Study Of Diet in Mesopotamia (c.3000 - 600 BC) And Associated Agricultural Techniques And Methods Of Food Preparation*, Doctoral Thesis, Institute Of Archaeology, University Of London, London.
- ERKUT, S. - REYHAN, E., 2012. "Hititlerde Toprak Edinme ve Arazi Bağış Belgelerinden Örnekler", *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, ss. 80-86.
- ERTEM, H., 1987. *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- GOOD, E. M., 1967. "Capital Punishment and Its Alternatives in Ancient Near Eastern Law", *Stanford Law Review*, 19/5, ss. 947-977.

- HASDEMİR, H. K., 2020. “Seme Visit as an Example of Mountain Cult in Sivas Reflected into the Present”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XLVIII, ss. 324-345.
- IMPARATI, F., 1992. *Hitit Yasaları*, Çev.: E. Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara.
- KARAUĞUZ, G., 2006. *Hititler Döneminde Anadolu'da Ekmek*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- KARAUĞUZ, G., 2018. *Hitit Yasaları*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- KILIÇ, Y. - BAŞOL, S., 2015. “Hitit Büyü Metinlerinde Geçen Bazı Otsu Bitkiler, Ağaç Türleri ve Bazı Ahşap Nesnelere”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2/6, ss. 28-58.
- KILIÇ, Y. - ESER, E., 2017. “Eskiçağ Toplumlarının Mitolojisinde Ölümsüzlük Arayışı (Ölümsüzlük Sembolü Olarak Bazı Bitki, Su ve Hayvanlar)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4/13, ss. 122-156.
- KINAL, F., 1987. *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- KÖROĞLU, K., 2011. *Eski Mezopotamya Tarihi-Başlangıcından Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KRAMER, S. N., 1999. *Tarih Sümerle Başlar*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- KRAMER, S. N., 2002. *Sümerler-Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- MEMİŞ, E., 2013. *Eskiçağ Türkiye Tarihi-En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- MEMİŞ, E., 2021. “Eski Yakın Doğu’da Adalet Anlayışı ve Kanun Koyucular”, *OANNES - Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/1, ss. 1-37.
- MORELLO, N., 2016. “A Giş On a Tree: Interactions Between Images And Inscriptions On Neo-Assyrian Monuments”. Ed.: M. Hilgert, *Understanding Material Text Cultures : A Multidisciplinary View*, Materiale Textkulturen 9.
- ÖZ, C., 2018. “Kültürel Süreklilik Bağlamında Antikçağ’dan Günümüze Kutsal Ağaç veya Hayat Ağacı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/56, ss. 214-215.
- REYHAN, E., 2010. “Hititlerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29/47, ss. 65-82.
- SELÇUK, H., 2019. *Selenge'den Tuna'ya Türk Kültür Tarihine Dair Notlar*, Kitaparası Yayınları, İstanbul.
- TANYU, H., 1988. <https://islamansiklopedisi.org.tr/agac>.
- TOSUN, M. - YALVAÇ, K., 1989. *Sumer Babil Asur Kanunları Ve Ammi Şaduqa Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ÜNAL, A., 2016. *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük, Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

ÜNAR, Ş., 2018. *Arkeolojik ve Filolojik Veriler Işığında Hitit Çağı Florası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÜNAR, Ş., 2019. “Hitit Dönemi Anadolu’sunda Meyve Ağaçları”, *Anasay*, 9, ss. 13-25.